

domnevnih defloracijah in neizpolnjenih poročnih obljubah – tudi zato, ker je v njih pogosto zaznala obliko družinske strategije krepitve moči in socialnega vzpona.

Kljub novemu razmerju, ki ga Povoło v 18. stoletju zazna v razmerju med hierarhijo časti in hierarhijo ekonomskega vzpona, ostaja razlikovanje med navadnim posilstvom s pristankom ženske in obremenilnim posilstvom, izpeljanim s prevaro, nejasno. Mlada razdevičenka je še vedno veliko lažje dokazala neoporečnost svoje »čednosti« s pričevanji znancev in sosedov, kot pa je zapeljivec prepričal sodnika, da je dekle razdevičil brez sleparije in predhodne obljube poroke. Podobno se je dogodilo tudi v primeru Marijine defloracije. Kljub posplošenim obtožbam se koprskemu podestatu ni zdelo potrebno raziskati zapeljevanje dekleta. Marijina defloracija je bila po njegovem mnenju lahko le posledica zvijače, saj je skupnost, v kateri je živela, potrdila njeno čednost. Antonievo kaznivo dejanje je bilo treba kaznovati na tak način, da bo skupnost pomirjena in da bo dekletu in družini povrnjeno dobro ime. 2. oktobra 1771 je bila izrečena sodba: Antonio je bil obsojen na izplačilo dote, ki ni ustrezala Marijinemu družbenemu statusu, bila je odločno večja od tiste, ki bi jo Marija prejela, če se neljubi dogodek ne bi pripetil.

Osvetlitev tematike, ki se radialno širi iz drobnega primera, Povoło podkrepí z argumentiranjem, ki zajema iz bogate študijske literature. Opombni aparat, ki dopolnjuje študijo, bralca seznanja z izsledki številnih antropoloških, zgodovinskih in pravnih študij in hkrati prispeva k umeščanju avtorjevih dognanj v kontekst širšega historiografskega diskurza. Povolova študija je nedvomno še en uspešen dokaz, kako opazovanje mikrokozmosa jasni sliko preteklosti in zmanjšuje sive cone, ki jih globalni pogled neogibno pušča za seboj, in nenazadnje tudi, kako raziskovanje preteklosti pripomore k boljši osvetlitvi ali pa k iskanju neobičajnih gledišč pri opazovanju procesov, ki se niso izčrpali s koncem starorežimske družbe.

Povolova študija je v pričujoči knjigi natisnjena v italijanskem izvirniku in v slovenskem prevodu, priobčen pa je tudi sodni dosje v originalni verziji.

Marta Verginella

Gertraud Marinelli-König, Die Südslaven in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805–1848). Versuch einer kritischen Bestandsaufnahme der Beiträge über Bosnien, Bulgarien, Dalmatien, die Herzegowina, Istrien, Krain (Kärnten, Steiermark), Kroatien, das Küstenland, die Militärgrenze, Montenegro, Serbien und Slawonien. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994. XXXI + 596 strani + 7 zemljevidov.

O monumentalnem delu dunajske slavistke Gertraud Marinelli-König, v katerem obravnava pisanje dunajskih časopisov o Slovanih v predmarčni dobi, smo poročali že v 44. in 47. letniku Zgodovinskega časopisa. Če so bili takrat na tapeti za nas nekoliko manj zanimivi Rusi, Poljaki in Rutenci, je tokrat pred nami delo, ki smo ga najtežje pričakovali. Tudi to je, kot prejšnji dve knjigi, izredno obsežno. Poleg velikega občudovanja in spoštovanja nas preveva še večja hvaležnost. Ker nam je južnoslovansko čustvovanje razmeroma tuje, se bomo omejili le na prikaz tistih delov knjige, ki govorijo o Slovencih. Če Slovenci kot narod zaradi historičnega pristopa v naslovu nismo mogli biti omenjeni, pa smo kot taki zastopani v knjigi. Tako so zbrana poročila o slovenski literaturi, slovenistiki, slovenskih učenjakih, deželni princip pa je upoštevan pri zgodovini, izobraževanju, domoznanstvu in politični ekonomiji.

Avtorica tako kot pri prejšnjih podobnih delih ni mogla upoštevati dejansko vsega predmarčnega časopisja, ampak je izločila verske, medicinske, vojaške, pravne, trgovske in povsem strokovne kot tudi one, ki so bili otroški ali ženski. Upoštevala tudi ni zabavnih, prispevkov v dnevnikih in političnih časopisih. Logično je, da tudi nedostopnih ali neohranjenih ni mogla ekcerpirati. Kljub takim omejitvam je upoštevanih 48 časopisov od *Allgemeine Theaterzeitung* preko *Literarisches Wochenblatt* do *Wiener Zuschauer*. Prispevki so urejeni po tematskem in kronološkem redu.

Bralci dunajskih časopisov so se lahko seznanili z imeni in deli naslednjih slovenskih literatov oziroma piscev z našega ozemlja: Pavel Knobel, Urban Jarnik, Jovan Vesel, France Prešern, Valentin Vodnik, Franc X. Richter, Anastasius Grün, Johann A. Zupančič, J. Debevec, Jurij Dalmatin, Johann G. Seidl, Kollmann, Leopold Kordes, Otto baron Hingenau, Johann V. Sonntag, Jos. Schurga, Rudolf Puff, Johann G. Fellingner, J. M. Schubitz, A. J. Schlechter, Modrinjak, C. A. Ullepitch, Johann von Vogel... Obsežno so bili obveščeni tudi o *Kranjski Čbelici*, zvedeli so za pomen Čopa... Izredno zanimiva so poročila o Prešernovem *Krstu pri Savici* in *Poezijah*. 1843. leta je o pesniku v *Oesterreichisches Morgenblatt* pisal Milko, kar je psevdonim Franca Malavašiča.¹ Najprej jim predstavi avtorje kot so Vodnik, Jarnik, Stanič in

¹ Kolegu Martinu Grumu se za njegovo razrešitev iskreno zahvaljujem. Te članke je poznal France Kidrič, ki je o Malavašiču napisal v SBL zelo temeljit članek.

Zupan in doda, da ima poezija veliko pristašev »unter jungen Slovenen«. Za poročevalca je Prešeren (Preserin) velik kvalitativen premik. On je »eine nothwendige Erscheinung für den slovenischen Gesang um den Anforderung unseres Zeitgeistes zu entsprechen«. 1846 pesnika označuje časopis *Humorist* (ki pa ni bil samo to) kot »der Stern der jetzt lebenden slavischer Dichter in Krain«, ki ima številne častilce doma in v sosednjih slovanskih deželah. V poročilu Milka pade zlasti v oči, da se sam imenuje leta 1843 kot Slovenca, da govori o literarnih razmerah med Slovenci, slovenskem petju, slovenskih poezijah, okusu Slovencev, da z opozarjanjem na Staniča in Jarnika dejansko razume Slovenijo. Podobne oznake je isti avtor uporabljal, ko je 1843 v istem časopisu predstavljal *Kranjsko Čbelico*. Leto poprej je v istem časopisu Jos. Schurga pisal o »Volkssagen, Legenden und Märchen der Slovenen«.

Zanimive primere je našla avtorica tudi za poglavje o slovenski literaturi in kulturnem razvoju. Tako v seznamu kranjskih pisateljev iz leta 1820 najdemo danes skoraj popolnoma neznane ljudi kot so: Busan, Deizer, Franz von Fritsch, Franz X. Heinrich... Med poročevalci o literarnih razmerah med notranjeavstrijskimi Slovenci pa istega leta v istem časopisu zopet nastopa že omenjeni Milko. Poleg njegove dobre obveščenosti celo o načrtih posameznikov navdušuje predvsem z dosledno rabo besede Slovenec in njenih izpeljank. Nadvse zanimiva je tudi njegova analiza jezikovnih razmer ter odnosa Slovencev do njihove materinščine in literature. Eno glavnih ovir kulturnemu razvoju vidi v pomanjkljivem znanju branja (povprečno naj bi dva družinska člana na Kranjskem znala le brati, ne pa tudi pisati) ter primerne literature tako za nižje kot višje družbene plasti. Literati bi se morali tudi truditi za vseslovensko literaturo, ne pa da se ozirajo le na nekaj sosednjih far. Premalo naj bi bili velikopotezni.

Bralci dunajskih časopisov so bili dokaj podrobno obveščeni tudi o časopisih v slovenskem prostoru. Tako so že 1807 zvedeli tudi za prilogo k *Laibacher Zeitung* (*Laibacher Wochenblatt*), kasneje za *Illyrisches Blatt*, *Carniolio*, leto pred izidom prve številke o prizadevanjih za izdajanje *Novic*. Dokaj izčrpna so bila tudi obvestila o slovarjih, jezikovnih vadnicah in slovnica. Tako so bili objavljeni članki o Dajnkovem, Gutsmanovem, Jarnikovem, Kopitarjevem, Pohlinozem, Primicevem, Vodnikovem in celo Kočvarjevem neobjavljenem delu, raznih starih napisih, etimologijah, Ulrichu von Lichtensteinu in podobnih raritetah. razmeroma velike pozornosti so bili deležni tudi Rezijani. Med zgodovinskimi knjigami sta posebno pozornost pritegnila Vodnik in Krempel – »Tacitus der steirischen Wenden«. Med zgodovinskimi objekti so dunajski časopisi poročali o vojvodskem stolu in z njim povezanimi vprašanji; tu so razni prispevki k zgodovini krajev in posameznih dežel. Poleg koroških vojvod so radi omenjali seveda celjske grofe in rodbino Auersperg. Med zgodovinarji izstopa posebno Franz Xaver Richter.

Ker je dunajsko časopisje spremljalo tudi aktualne razmere, nas posebno pritegnejo podatki o šolstvu in možnostih izobraževanja v deželah s slovenskim prebivalstvom. Čeprav je velik del vesti namenjen posameznim osebnostim, pa so vmes tudi dragocene drobtinice, kot je na primer ta, da je bilo leta 1805 na Kranjskem 56 ustanov za 155 študentov. Opažamo pa zelo skrajne ocene. Tako naj bi znali ljubljanski gimnazijci, ko končajo šolanje, kar 6 jezikov. Iz tega povzame sklep: »Wird man sich nun wundern, wenn man Krainer in allen großen Städten Europens angesiedelt, an allen Höfen, bey allen Großen, und auf so vielen Lehrkanzeln findet?« Silno navdušujoče, če ne bi hkrati tudi brali, da je na Tržaškem od 63.350 šoloobveznih otrok deležnih pouka manj kot četrina... Zanimiv je sklep članka iz leta 1845, ki prinaša to žalostno statistiko, saj zahteva slovenske (!) šole.

Dunajsko časopisje je zanimala tudi znanost v naših deželah, še zlasti, ker je veljala Kranjska v prirodoslovnem pogledu za najbolj raziskano. Objavljene so novice o raznih srednješolskih profesorjih kot tudi naših rojakih drugod. Mnogi so danes praktično neznani: Karpe, Neupauer, Wertenau, ali pa je njihova slava še danes velika: Kopitar, Kumerdej, Popovič, Valvasor, Vega in Zois.

Izredno dragoceni so podatki, ki jih je avtorica nabrala s področja domoznastva. Na eni strani se srečamo z mnogimi potopisi, statističnimi priročniki, opisi naravnih znamenitosti kot so kraške jame, termalni vrelci, Cerkniško jezero, vzponi na Triglav, s folkornimi posebnostmi, s poročili o večini bolj ali manj znanih publikacij, zlasti Hacqueta, Hoffa, Hufsa, Sartorija idr., na drugi strani pa z nekaterimi redkostmi kot je nemški prevod sestavka o slovenskem prebivalstvu Ogrske iz dela *Tudományos Gyűjtemény* iz leta 1828, kjer med drugim piše, da Prekmurce označujejo kot Wandale, Tótek, »sie selbst nennen sich Slowenci«.

Med našimi rudišči, ki so jih omenjali dunajski časopisi, je zaslužila pozornost edino Idrija, omenili pa so tudi šoto na Barju. Nekaj drobnih vesti je tudi o gospodarstvu, naravnih znanostih in matematiki – Vegi seveda.

Knjiga Gertraud Marinelli-König je delo, o katerem smo lahko še pred leti lahko le sanjali. Poleg posredovanja številnih stvarnih podatkov nam dovoljuje tudi nekatera sklepanja. Kot prvo bi omenili, da je bilo bralcem dunajskih časopisov povsem nedvoumno sporočeno, da v notranjeavstrijskih deželah živi slovansko prebivalstvo, ki se imenujejo Slovenci. Ti sicer zamujajo v svojem kulturnem razvoju, vendar napredujejo. Vse skupaj bi lahko potekalo hitreje, če bi bilo šolstvo bolj organizirano, če bi več ljudi bralo.

Literati naj bi bolj pazili predvsem na vseslovenske potrebe in kulturo tudi višjih slojev. Neslovenska javnost je bila dokaj dobro seznanjena tudi z gospodarskimi razmerami v obliki raznih potopisov in statistik. Če upoštevamo še pisanje o naravnih znamenitostih, po katerih je bila najbolj znana zlasti Kranjska, lahko zapišemo, da je bila »turistična propaganda« zelo dobra. Tudi o prebivalstvu dežel s slovenskim prebivalstvom je bilo zapisanih veliko lepih sodb. Posebno so hvalili njegovo jezikovno nadarjenost. Že kratek čas francosle vladavine naj bi pustil številne sledove. Tako na primer naj bi se v Borovljah pozdravljali sosedje: »Bo jour gospued! Gevatter?« Odgovor: »Je prau monsieur, wie geht es ihnen?« Dokaj dobro so bili predstavljeni tudi naši kulturni in znanstveni delavci. Ob številnih imenih se lahko vprašamo, kako nepopolno je naše poznavanje zlasti kulturne zgodovine, ker nismo upoštevali tudi tistih ustvarjalcev, ki so pisali nemško, imeli pa močno deželno in nekateri celo slovensko zavest. Ali ni celo Prešeren napisal zabavljico *An die Slovenen, die in deutscher Sprache dichten?* Ker avtorica ni upoštevala dnevnikov, še bolj pa zaradi siceršnjih političnih razmer, pogrešamo vesti o političnem razvoju med Slovenci. Če ugotavljam, da so se zavedali svojega slovenskega porekla, da so celo ugotavljali potrebo po slovenskih šolah in slovenski kulturi, posebno za višje sloje, potem formuliranje slovenskih političnih zahtev 1848. leta niti ni tako presenečenje.

Knjiga dunajske slavistke je nedvomno nadvse koristno napotilo za raziskovalce slovenske preteklosti, hkrati pa tudi obveza osrednjih slovenskih kulturnih ustanov, da vrsto teh tiskov, ki so bili sestavni del kulture naših prednikov, vsaj v kopijah hranimo tudi doma. Potrebna so razmeroma majhna sredstva. Če smo lahko prepričani, da bi se ta hitro našla, pa dvomimo o potrebni volji merodajnih faktorjev. Mnogim je namreč vse, kar se nanaša na Slovence, petnajsta briga. So namreč multikulturni. Taki so bili tudi mnogi naši predniki, toda z bistveno razliko. Ti so gradili na deželni in narodni zavesti, naši znanstveni yuppiji pa ne enega ne drugega nimajo, so a(nti)nacionalni, ko gre za koristi in potrebe lastnega naroda.

Stane Granda

Stane Granda, **Dolenjska v revolucionarnem letu 1848–49**. Novo mesto : Dolenjska založba, 1995. 522 strani.

Bliža se 150-letnica revolucije 1848, ki tudi za Slovence pomeni prvo širšo politično prebujo in nastopanje. Čas in dogajanje, ki je imelo za naš narod dalekosežne posledice in v tistem dogajanju upravičeno najdevamo začetek našega širšega političnega samozavedanja. Kljub kar številnim raziskavam tistega dogajanja, njegovih različnih vidikov in problemov, pa vsi avtorji še danes menijo, da je že skoraj 110 let staro delo Josipa Apiha *Slovenci in 1848. leto* še danes uporabno in v marsičem nepreseženo. Komaj kaj več kot leto dni nas loči od 150-letnice revolucije in bati se je, da spomin nanjo spet ne bo obeležen tako, kot bi bilo za raven slovenskega zgodovinopisja edino spodobno in pričakovano, to pa je z novo moderno razlago in ocenami Slovencev v tem letu, s problemi, hotenji, dosežki, z analizo in sintezo. Dobršen korak v to smer pa nedvomno predstavlja delo Staneta Grande *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848–49*, ki je izšlo sicer z letnico 1995, dejansko pa že kar krepko spomladi 1996. Skoraj 500 strani obsežno delo (od strani 471–522 je namreč nemški povzetek) predstavlja zaključek večletnega ukvarjanja s to problematiko, z raziskovanjem, ki ga je avtor opravil v domačih in dunajskih arhivih in knjižnicah. Zelo lepo opremljeno knjigo pa je izdala novomeška Dolenjska založba.

Avtor je za raziskavo vzel področje nekdanje novomeške kresije, ki je poleg Dolenjske obsegala še Kočevsko in Belo Krajino na površini 4143 km² ali okoli 42 % celotne dežele Kranjske ali 1/5 današnje Slovenije. Štela je okrog 210000 prebivalcev in imela tedaj 7 mest, 6 trgov in 1828 vasi. Jedro knjige sestavlja sedem obsežnejših poglavij: najprej *Gospodarske in socialne razmere na Dolenjskem pred revolucijo* (strani 33–92); *Meščanska revolucija na Dolenjskem* (95–136); *Podželj v revoluciji* (137–219), ki je najobsežnejše poglavje; *Frankfurtske volitve* (221–273); *Peticijsko gibanje* (275–327); *Volitve v dunajski parlament* (329–410) ter *Sloveniensi Blatt – prvi dolenjski časopis* (411–465). Tem poglavjem je na začetku dodan *Pogled v čas in prostor*, ki nam zelo na kratko predstavi širše razsežnosti revolucije v Evropi in Avstriji posebej. Nekam neobičajno šele temu sledi *Uvod*, v katerem nam avtor predstavi svoja izhodišča in razloge, zakaj se je odločil za to raziskavo. Drugo poglavje je pregled pisanih in tiskanih virov ter literature, za katerega menim, da je preveč splošno in premalo natančno, kar še posebej velja za literaturo, ker se večina literature na tem mestu ne omenja, pač pa le v opombah pod črto. Na koncu je kot deseto poglavje zelo kratek zaključek z naslovom *Življenje teče dalje*. Celotno delo je znanstveno podprto s 619 opombami. Prav na koncu je za slovenske razmere nenavadno obsežen povzetek v nemščini, ki obsega kar 50 tiskanih strani in so ga prevedli zakonca Marija in Feliks Bister ter Marjana Karer. Razveseljivo je, da sta se tako avtor kot založba odločila za tako obsežen povzetek, ker je le na takšen način mogoče tujini predstaviti temeljito in